

HARBIY SOTSIOLOGIYANING VUJUDGA KELISHI

Ibadullayev Akobir Ataulla o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti Sotsiologiya yo'nalishi 1-kurs talabasi.

E-mail: akobiribaydullayev0@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15319243>

Annotatsiya. Ushbu maqolada "harbiy sotsiologiya"ning vujudga kelishi, bunga sabab bo'lgan omillar, harbiy sotsiologiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va natijalari, S.Staufferning harbiy sotsiologiyaga qo'shgan hissasi va "Amerikalik askar" asari, harbiy sotsiologiyaning jamiyatdagi o'rni to'g'risida so'z boradi. Harbiy sotsiologiya jamiyat va harbiy institutlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadigan ilmiy sohaga kiradi. Uning vujudga kelishi XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi ijtimoiy-harbiy jarayonlarning faollashuvi, armiyalarning jamiyat hayotidagi rolini kuchayishi bilan bog'liq. Xususan, Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari ijtimoiy tizimlar va harbiy tizimlarning o'zaro ta'sirini chuqur o'rganishga ehtiyoj tug'dirdi. Harbiy sotsiologiya zamonaviy jamiyatda harbiy institutlarning funksiyalari, harbiy xizmat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlar, urushning ijtimoiy oqibatlari kabi masalalarni o'rganishga alohida e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: harbiy sotsiologiya, sohadagi asosiy tadqiqotlar, urush va mojarolar, harbiy va fuqarolik jamiyati. Harbiy sotsiologiya, jamiyat, harbiy institutlar, harbiylashuv jarayoni, urushning ijtimoiy oqibatlari, fuqarolik jamiyati, harbiy xizmat, sotsiologik tahlil, Birinchi jahon urushi, Ikkinchi jahon urushi, ijtimoiy tizimlar, harbiy mafkura, konflikt va jamiyat.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ВОЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассматривается возникновение «военной социологии», факторы, вызвавшие ее, исследования и результаты военной социологии, вклад С. Стауффера в военную социологию и работа «Американский солдат», роль военной социологии в обществе. Военная социология — это специализированная отрасль социологии, изучающая взаимодействие между обществом и военными институтами. Эта наука начала формироваться в конце XIX — начале XX века в результате усиления процессов милитаризации в социальной жизни. Особенно в периоды Первой и Второй мировых войн роль и влияние армии в обществе существенно изменились, что вызвало необходимость глубокого изучения отношений между военными и гражданскими институтами. В современную эпоху военная социология исследует влияние военной службы на общество,

социальные последствия войн и вооружённых конфликтов, а также социальные факторы обеспечения мира и безопасности.

Ключевые слова: Военная социология, общество, военные институты, процесс милитаризации, социальные последствия войны, гражданское общество, военная служба, социологический анализ, Первая мировая война, Вторая мировая война, социальные системы, военная идеология, конфликт и общество.

THE EMERGENCE OF MILITARY SOCIOLOGY

Abstract. *this article, the emergence of "military sociology", the factors that led to it, research and results on military sociology, S.Stauffer's contributions to military sociology and the work "the American soldier", about the role of military sociology in society, are discussed. Military sociology is a specialized branch of sociology that studies the interactions between society and military institutions. This field began to develop at the end of the 19th and the beginning of the 20th century as military processes intensified in social life. Particularly during the periods of the First and Second World Wars, the role and influence of the military within society changed significantly, creating a need for in-depth study of the relationship between military and civilian institutions. In the modern era, military sociology examines the impact of military service on society, the social consequences of wars and military conflicts, and the social factors contributing to peace and security.*

Keywords: *Military sociology, society, military institutions, militarization process, social consequences of war, civil society, military service, sociological analysis, First World War, Second World War, social systems, military ideology, conflict and society.*

Kirish. *Sotsiologiya — jamiyat hayotining turli jabhalarini o'rganuvchi fan sifatida rivojlanib kelmoqda. Harbiy sotsiologiya esa ushbu umumiy ilmiy sohaning bir tarmog'i sifatida jamiyat va harbiy tizimlar o'rtasidagi aloqalarni tahlil qiladi. Dunyoda harbiy sotsiologiyaning shakllanishi global urushlar, harbiy mojarolar va ularning ijtimoiy natijalari bilan bevosita bog'liqdir.*

Asosiy qism

Harbiy sotsiologiyaning shakllanishi.

Harbiy sotsiologiyaning ilmiy sohaga kirib kelishi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida, jamiyatlarda harbiy kuchlarning ahamiyati oshgani bir davrda boshlangan. Bu davrda yirik davlatlar o'z armiyalarini kuchaytirishga intilar, harbiy xizmat jamiyatda keng tarqalgan bo'lib, harbiy mafkura siyosiy va ijtimoiy hayotning ajralmas qismiga aylangan edi.

Birinchi jahon urushi (1914–1918) va Ikkinchi jahon urushi (1939–1945) davrida esa harbiy sotsiologik tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etdi. Urush faqat harbiy strategiyani emas, balki butun jamiyat tuzilmasini ham o'zgartirdi. Ayollarning mehnat bozoriga kirishi, aholi migratsiyasi, mafkura va axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi kabi omillar harbiy sotsiologiyani mustaqil fan sifatida shakllanishiga zamin yaratdi.

1940-yillar davomida AQSH armiyasida jiddiy sotsiologik tadqiqotlari o'tkazildi. Ularga 1940-1950-yillarda AQSHning eng taniqli sotsiologlaridan biri, U.Ogbornning shogirdi S.Stauffer (1900-1960) boshchilik qilgan edi. Staufferni haqli ravishda harbiy sotsiologiya asoschisi deb hisoblash mumkin. Stauffer va taniqli ijtimoiy olimlar jamoasi P.Lazarsfeld, E.Gutman -Ikkinchi Jahon urushi paytida yarim milliondan ortiq amerikalik askarlarni irqiy integratsiyadan tortib ofitserlarning faoliyatigacha bo'lganbarcha narsalarga munosabatini aniqlash uchun intervyular, ikki yuzdan ortiq anketalar va boshqa usullardan foydalangan holda so'rov o'tkazdilar. Ularning javoblari, deyarli har doim murakkab va ko'pincha ziddiyatli bo'lib, ularning jamiyati va asosiy guruhlari tomonidan belgilab qo'yilgan va aniqlangan shaxslarni ochib beradi. Bundan tashqari, aynan Stauffer va uning hamkasblari "Amerikalik askar" (1949) asarini o'rganish davomida "nisbiy mahrumlik" ning muhim sotsiologik kontseptsiyasini ishlab chiqdilar. Tadqiqot 4 jildda nashr etilgan-I jild, amerikalik askar: armiya hayoti davomida tuzatish-II jild, Amerika askari: jang va uning oqibatlari-III jild, Ommaviy aloqa bo'yicha tajribalar-IV jild, O'lchov va bashorat. Harbiy sotsiologiya bo'yicha tadqiqotlar harbiy muassasaning ijtimoiy o'lchovlarini va uning jamiyat bilan o'zaro munosabatlarini yoritib beradigan keng ko'lamlı mavzular va tadqiqot yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Harbiy sotsiologiyadagi asosiy tadqiqotlardan ba'zilari quyidagilardaniborat

➤ Fuqaro-harbiy munosabatlar: Tadqiqotchilar harbiy va fuqarolik sektorlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadilar, siyosatni ishlab chiqishda harbiy ta'sir, siyosatga harbiy aralashuvlarning ta'siri va harbiy ishlarda fuqarolik nazoratining rolikabi masalalarni o'rganadilar

➤ Jang va urush: Olimlar jangovar va urushning ijtimoiy dinamikasini, jumladan, mojaroning askarlarga psixologik ta'sirini jangovar vaziyatlarda harbiy qismlarning ijtimoiy tashkil etilishini, zo'ravonlikning shaxslar va jamiyatlarga ta'sirini o'rganadilar.

➤ Harbiy madaniyat va o'ziga xoslik: Tadqiqotlar harbiy madaniyatni belgilaydigan qadriyatlar, e'tiqodlar va me'yorlarni, shuningdek, harbiy o'ziga xoslik harbiy xizmatchilarning xatti-harakatlari va tajribasini qanday shakllantirishini o'rganadi. Tadqiqotchilar harbiy madaniyatning harbiy tashkilotlarda qanday uzatilishi va ichki singdirilishini o'rganadilar.

➤ Harbiy oilalar va jamoalar: Tadqiqotlar harbiy oilalar duch keladigan tajriba va qiyinchiliklarga, harbiy xizmatchilar va ularning yaqinlarini joylashtirish, reintegratsiya, oila dinamikasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmoqlari kabi muammolarni o'rganishga qaratilgan.

➤ Harbiy xizmatdagi gender va xilma-xillik: Olimlar gender, irqiy, etnik kelib chiqishi va harbiy xizmatdagi xilma-xillikning boshqa shakllarini o'rganadilar, jangovar rollarda gender integratsiyasi, armiyadagi xilma-xillik siyosati va boshqa mavzularni o'rganadilar.

➤ Harbiy yetakchilik va sotsializatsiya: Tadqiqotlar armiyadagi yetakchilikni rivojlantirish va ijtimoiylashuv jarayonlarini o'rganadi, harbiy rahbarlar qanday tayyorlanishi, tanlanishi va baholanishi, shuningdek, yetakchilik uslublari va amaliyotlari tashkilot madaniyati va samaradorligiga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Bular harbiy sotsiologiya bo'yicha olib borilgan turli tadqiqotlarning bir nechta misollari bo'lib, harbiy va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunishimizga yordam beradi. Ushbu va boshqa mavzularni o'rganib chiqib, harbiy sotsiologiya tadqiqotchilari harbiy siyosat, amaliyot va qarorlar qabul qilish haqida ma'lumot beradigan qimmatli fikrlarni ishlab chiqaradilar, natijada qurolli kuchlar va mojarolarning ijtimoiy dinamikasini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Harbiy sotsiologiya harbiy muassasa va umuman jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Harbiy sotsiologiya harbiy dunyo va fuqarolik jamiyati o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi va harbiy institutlarning murakkab o'zaro ta'siri, dinamikasi va umuman jamiyatga ta'siri haqida qimmatli tushunchalar beradi. Ushbu munosabatlarni o'rganish orqali ushbu sohadagi tadqiqotchilar zamonaviy jamiyatlarda xavfsizlik, mudofaa va ijtimoiy muammolarni chuqurroq tushunishga hissa qo'shadilar

Xulosa. Harbiy sotsiologiya jamiyat va harbiy tizimlar o'rtasidagi murakkab o'zaro aloqalarni tushunishga yordam beradi. Uning vujudga kelishi va rivojlanishi tarixiy voqealar, xususan, global urushlar va harbiy mojarolar natijasida shakllangan. Zamonaviy harbiy sotsiologiya harbiy institutlarning jamiyatdagi o'rnini, harbiy xizmatning ijtimoiy ta'siri va mojarolarning oqibatlarini o'rganish orqali jamiyatning barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

REFERENCES

1. Gulnoz J. Sotsiologiya tarixi.—T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020.—466 b.
2. Jiyannuratova G. Sh. Huquq sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. — Toshkent: "Oltin qalam" nashriyoti, 2024. — 180 b. //

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:QD3KBmkZPeQC

3. Jiyannuratova G. Sh. Zamonaviy sotsiologik nazariyalar va maktablar: Darslik. – Toshkent: "Oltin qalam" nashriyoti, 2024. – 340 b. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:jL-93Qbq4QoC
4. Bekmurodov, M.B.; Raximova, N.X.; Jiyannuratova, G.Sh.; Nurqulov, B.G'. Jamoatchilik fikri sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2025. – 160 b. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:48xauSegjOkC
5. Sh J. G. Gofurov O. Ul. Mehnat bozori. Bandlik va ishsizlik muammolari. Risola.– Toshkent: O 'zMU, 2023.–117 b.
6. Gulnoz J., Bunyod N. YOSHLAR IJTIMOIIY-SIYOSIIY FAOLLIGINI OSHIRISH–USTUVOR VAZIFA //ZAMONAVIIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
7. Sherbutayevna J. G. et al. YOSHLAR HUQUQIIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH–DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR VAZIFASI //ZAMONAVIIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
8. Джиянмуратова Г. YOSHLARNING SIYOSIIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2024. – №. SI-1.
9. Sherbutayevna J. G. et al. ABSENTEIZM IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA //Tafakkur manzili. – 2023. – T. 2. – S. 4-10.
10. Жиянмуратова Г. Ш. Ёш сайловчи электорал хулқ-атвориға таъсир кўрсатувчи омиллар/ЎзМУ хабарлари.–Тошкент, 2022. – № 1/11/1.–Б. 86-89./https://scholar. google. com/citations.
11. Джиянмуратова Г. Ш. ELEKTORAL XULQ-ATVORGA RATSIONAL-INSTRUMENTAL YONDASHUVNING PAYDO BO 'LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – T. 5. – №. 3. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:HtEfBTGE9r8C

12. Жиянмуратова Г. Ўзбекистон ёшларининг электорал маданияти. Монография.— Тошкент, 2021.—122 б.
13. Sh J. G. The Issue Of Youth Trust In Political Institutions In Sociology //Sotsiologiya va huquq/Sociology and law. – 2024. – Т. 2. – №. 3/1. – С. 1.
14. Jiyanmuratova G. S. ZAMONAVIY YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA ISHONCHI TADQIQOTLARI: XORIJ TAJRIBASI //Academic research in educational sciences. – 2024. – №. 3. – С. 190-197.